

Fikirlerimizi Nasıl Netleřtiririz?

Charles S. Peirce

I

Modern türden, sıradan bir mantık incelemesine göz atmış olan herkes, kuşkusuz **açık ve bulanık kavrayışlar** ile **belirgin ve karışık kavrayışlar** arasındaki iki ayrımı hatırlayacaktır. Bunlar yaklaşık iki yüzyıldır kitaplarda, hiçbir geliştirme veya değişikliğe uğramaksızın yer almakta ve mantıkçılar tarafından genellikle kendi öğretilerinin mücevherleri arasında sayılmaktadır.

Açık bir fikir, kendisiyle her karşılaşıldığında tanınacak ve başka hiçbir fikir onunla karıştırılmayacak şekilde kavranan fikir olarak tanımlanır. Eğer bu açıklığa sahip değilse, bulanık olduğu söylenir.

Bu, felsefi terminoloji bakımından oldukça zarif bir tanımdır; ancak açıklığı tanımlıyor olduklarına göre, mantıkçıların tanımlarını biraz daha açık hâle getirmiş olmalarını isterdim. Bir fikri, ne kadar gizli veya incelikli bir biçimde karşımıza çıkarsa çıksın, hiçbir zaman tanımamak ve hiçbir koşulda başka bir fikirle karıştırmamak, gerçekten de bu dünyada pek az rastlanan olağanüstü bir zihinsel güç ve açıklık gerektirirdi. Öte yandan, bir fikre yalnızca onunla tanışmış olacak ve sıradan durumlarda onu tanımakta artık hiçbir tereddüt yaşamayacak kadar aşina olmak da “kavrayış açıklığı” adını pek hak etmiyor gibi görünmektedir; çünkü sonuçta bu, bütünüyle yanlış olabilecek öznel bir hâkimiyet duygusundan ibarettir. Bununla birlikte, mantıkçıların “açıklık”tan söz ederken bundan daha fazlasını kastetmediklerini düşünüyorum; zira onlar bu niteliği, kendisine başka bir niteliğin daha eklenmesi gereken küçük bir meziyet olarak görmektedirler. Bu ikinci niteliğe **belirginlik** adını verirler.

Belirgin bir fikir, içinde açık olmayan hiçbir şey barındırmayan fikir olarak tanımlanır. Burada kullanılan dil teknik bir dildir; mantıkçılar bir fikrin “içeriği” derken, onun tanımında yer alan her şeyi kastederek. Buna göre, bir fikir ancak onu soyut terimlerle kesin bir biçimde tanımlayabildiğimiz zaman belirgin olarak kavranmış sayılır. Burada meslekten mantıkçılar konuyu bırakırlar. Ben de onların söylediklerini okura aktarmakla uğraşmazdım; eğer bu durum, onların entelektüel etkinliğin yüzyılları boyunca nasıl uyukladıklarının, modern düşüncenin araçlarını nasıl kayıtsızca göz ardı ettiklerinin ve onun derslerini mantığın geliştirilmesine uygulamayı nasıl akıllarından bile geçirmediğinin bu kadar çarpıcı bir örneği olmasaydı. Familiar use ve abstract distinctness'ın kavrayışın yetkinliğini oluşturduğu öğretisinin gerçek yerinin, artık çoktan ortadan kalkmış felsefeler olduğunu göstermek kolaydır; artık kendi çağımızın düşünürlerinde gördüğümüz ve hayranlık duyduğumuz türden, düşüncede daha yetkin bir açıklığa ulaşmanın yöntemini ortaya koymanın zamanı gelmiştir.

Descartes felsefenin yeniden inşasına giriştiğinde ilk adımı, teorik olarak kuşkuculuğa izin vermek ve skolastiklerin hakikatin nihai kaynağı olarak otoriteye başvurma uygulamasını terk etmek oldu. Bunu yaptıktan sonra, doğru ilkelerin daha doğal bir kaynağını aradı ve bunu insan zihninde bulduğunu düşündü; böylece, ilk makalemden açıklamış olduğum biçimde, en doğrudan

yoldan **otorite yönteminden a priori yöntemine** geçti. Öz-bilinç bize temel doğrularımızı sağlayacak ve neyin akla uygun olduğuna karar verecekti. Fakat bütün fikirlerin doğru olmadığı açık olduğundan, yanılmazlığın ilk koşulu olarak bunların **açık** olması gerektiğini fark etmeye yöneldi. Bir fikrin yalnızca açık görünmesi ile gerçekten açık olması arasındaki ayrım Descartes'ın aklına hiç gelmedi. Dış şeyler hakkında bilgi edinmek için bile içebakışa güvendiğine göre, kendi zihnimizin içerikleri konusunda onun tanıklığını neden sorgulasındı? Fakat daha sonra, son derece açık ve kesin görünen insanların temel ilkeler konusunda birbirine karşıt görüşler ileri sürdüklerini görünce, sanırım şu sonuca yöneldi: Fikirlerin açıklığı yeterli değildir; bunların ayrıca **belirgin** olması, yani içlerinde belirsiz hiçbir şey bulunmaması gerekir. Muhtemelen bununla kastettiği şey —çünkü kendisini kesin bir biçimde açıklamamıştır— fikirlerin **diyalektik inceleme sınavına** dayanması gerektiği idi; yani yalnızca başlangıçta açık görünmemeleri, tartışmanın da bunlarla bağlantılı herhangi bir belirsizlik noktasını hiçbir zaman ortaya çıkaramaması gerekiyordu.

Descartes'ın ayrımı buydu ve bunun onun felsefesiyle tam olarak aynı düzeyde bulunduğu görülür. Leibniz bunu bir ölçüde geliştirdi. Bu büyük ve sıra dışı deha, gördükleri kadar göremedikleriyle de dikkat çekiciydi. Bir mekanizmanın herhangi bir biçimde enerjiyle beslenmeden sonsuza kadar çalışamayacağı onun için bütünüyle açıktı; fakat zihnin mekanizmasının da gözlem olgularıyla beslenmedikçe bilgiyi yalnızca dönüştürebileceğini, fakat onu hiçbir zaman kendiliğinden üretemeyeceğini anlayamadı. Böylece Kartezyen felsefenin en temel noktasını gözden kaçırdı: Bize bütünüyle apaçık görünen önermeleri kabul etmenin, ister mantıksal ister mantık dışı olsun, kendimizi alıkoymayacağımız bir şey olduğu gerçeğini. Bunun yerine bilimin ilk ilkelerini iki sınıfa ayırmaya çalıştı: **öz-çelişkiye düşmeden inkâr edilemeyecek olanlar** ve **yeter-sebep ilkesinden** kaynaklananlar —bu ilkeye birazdan daha fazla değineceğiz— ve kendi konumu ile Descartes'ın konumu arasındaki büyük farkın görünüşe göre farkında değildi. Böylece mantığın eski basmakalıp düşüncelerine geri döndü ve her şeyden önce soyut tanımlar onun felsefesinde büyük bir rol oynadı. Dolayısıyla, Descartes'ın yönteminin, gerçekte son derece bulanık olan fikirleri kendimize açık bir biçimde kavıyor gibi görünebilmemizden kaynaklanan güçlük altında bulunduğunu fark ettiğinde, aklına gelen en iyi çare, her önemli terim için soyut bir tanım talep etmek oldu. Buna göre, açık ve belirgin kavramlar ayrımını benimserken, ikinci niteliği, **tanımın içerdiği her şeyin açıkça kavranması** olarak tanımladı ve kitaplar o zamandan beri onun sözlerini tekrarlayıp durdu. Bu hayal ürünü şemanın bundan böyle yeniden gereğinden fazla değer görmesi söz konusu olmayacaktır. **Tanımları çözümleyerek hiçbir yeni şey öğrenilemez.** Bununla birlikte mevcut inançlarımız bu süreç aracılığıyla düzenlenebilir ve düzen, diğer her şeyde olduğu gibi zihinsel ekonominin de temel bir unsurudur. Dolayısıyla kitapların, bir kavrama aşına olmayı kavrayış açıklığına doğru atılan ilk adım, onu tanımlamayı ise ikinci adım olarak görmelerinde haklı oldukları kabul edilebilir. Fakat düşüncenin bundan daha yüksek bir açıklığından hiç söz etmedikleri için, yüz yıl önce çürütülmüş bir felsefeyi yalnızca yansıtmış olurlar. Mantığın pek beğenilen bu “**süsü**” — **açıklık ve belirginlik öğretisi**— hoş görünebilir; fakat artık bu antika mücevheri merak

kabinemize kaldırmanın ve modern kullanımlara daha uygun başka bir şeyi üzerimizde taşımanın zamanı gelmiştir.

Mantıktan talep etmeye hakkımız olan **ilk ders**, fikirlerimizi nasıl açıklaştıracığımızı öğretmesidir; ve bu, yalnızca ona ihtiyaç duyan zihinler tarafından küçümsenen, fakat son derece önemli bir derstir. Ne düşündüğümüzü bilmek, kendi anlamlarımızın efendisi olmak, büyük ve ağırbaşlı düşünceler için sağlam bir temel oluşturacaktır. Bunu öğrenmek, fikirleri kıt ve sınırlı olanlar için en kolaydır; zaten onlar, kavrayışlarla dolu zengin bir çamurda çaresizce debelenenlerden çok daha mutludurlar. Bir ulus, kuşaklar boyunca aşırı dil zenginliğinin ve onun doğal sonucu olan uçsuz bucaksız, ölçülemeyecek kadar derin fikirler dünyasının dezavantajının üstesinden gelebilir. Bunu tarihte görebiliriz: Bir ulus edebî biçimlerini yavaş yavaş mükemmelleştirir, sonunda metafiziğini üzerinden atar ve çoğu zaman bir telafi biçimi olan yorulmak bilmez sabrının sayesinde zihinsel kazanımın her alanında büyük bir yetkinliğe ulaşır. Tarihin sayfası henüz, böyle bir halkın uzun vadede fikirleri —tıpkı dillerinin sözcükleri gibi— az olan, fakat sahip olduğu fikirler üzerinde olağanüstü bir hâkimiyet kurmuş başka bir halka üstün gelip gelmeyeceğini gösterecek kadar açılmış değildir. Fakat birey söz konusu olduğunda hiç kuşku yoktur: **Birkaç açık fikir, çok sayıdaki bulanık fikirden daha değerlidir.** Genç bir adam, geri kalanını kurtarmak için düşüncelerinin büyük bölümünden vazgeçmeye pek ikna edilemez; zaten zihni karmakarışık olan kişi böyle bir fedakârlığın gerekliliğini en az görebilecek kişidir. Böyle bir insana genellikle ancak doğuştan gelen bir kusur taşıyan biri gibi acıyabiliriz. Zaman ona yardımcı olacaktır; fakat açıklık bakımından zihinsel olgunluk genellikle oldukça geç gelir. Bu, Doğa'nın talihsiz bir düzenlemesi gibi görünmektedir; çünkü açıklık, hatalarının büyük ölçüde sonuçlarını doğurmuş olduğu hayatını düzene koymuş bir insan için, yolu henüz önünde uzanan biri için olduğundan daha az yararlıdır. Tek bir bulanık fikrin, tek bir anlamsız formülün, genç bir adamın zihninde gizlenerek bazen bir atardamardaki hareketsiz bir madde tıkacı gibi davranması, beynin beslenmesini engellemesi ve kurbanını entelektüel gücünün doruğunda ve entelektüel bolluğun ortasında yavaş yavaş tükenmeye mahkûm etmesi korkunç bir şeydir. Birçok insan yıllarca, kesinlikle yanlış denemeyecek kadar anlamsız, belirsiz bir fikir gölgesini kendisine hobi edinmiştir. Bununla birlikte ona tutkuyla bağlanmış, onu gece gündüz yoldaşı yapmış, onun uğruna diğer bütün uğraşlarını terk etmiş ve kısacası onunla ve onun için yaşamıştır; ta ki o fikir, adeta **etinden etine, kemiğinden kemiğine** dönüşene kadar. Sonra bir sabah uyandığında, o fikrin güzel Melusina'nın masaldaki kayboluşu gibi tamamen yok olup gittiğini ve hayatının özünün de onunla birlikte ortadan kalktığını görmüştür. Ben böyle bir adam tanıdım. Ve kim bilebilir, **çemberi kareleştirmeye çalışanların, metafizikçilerin, astrologların ve daha kim bilir nelerin** hikâyelerinin kaç tanesi eski Alman masalında anlatılan böyle bir öyküden çıkmış olabilir?

II

Makalenin ilk bölümünde ortaya konan ilkeler, mantıkçıların “**belirginlik**” dediğinden daha yüksek derecede bir düşünce açıklığına ulaşmanın yolunu hemen ortaya koyar. Orada, düşünme eyleminin **kuşkunun yarattığı rahatsızlıkla uyarıldığı ve inanca ulaşıldığında sona erdiği** belirtilmişti; dolayısıyla düşüncenin tek işlevinin **inanç üretmek** olduğu söylenebilir. Ancak bütün bu kelimeler amacım bakımından fazla güçlüdür. Sanki olayları bir zihinsel mikroskop altında nasıl görünüyorlarsa öyle tarif etmişim gibidir. **Kuşku** ve **İnanç** kelimeleri günlük kullanımlarında dinsel veya başka ciddi tartışmalarla ilişkilidir. Oysa burada onları, ne kadar küçük ya da büyük olursa olsun **herhangi bir sorunun ortaya çıkmasını ve onun çözüme kavuşturulmasını** ifade etmek için kullanıyorum. Örneğin bir atlı tramvayda cüzdanımı çıkarıp beş sentlik bir nikel ve beş bakır para bulduğumu düşünelim. Elim cüzdana giderken ücretimi hangi şekilde ödeyeceğime karar veririm. Böyle bir soruya **Kuşku**, kararına ise **İnanç** demek, elbette durumla orantısız kelimeler kullanmak olur. Böyle bir kuşkudan, yatıştırılması gereken bir rahatsızlık doğduğunu söylemek, insanı deliliğin sınırına kadar huzursuz edecek bir ruh hâline sahip olduğum izlenimini verebilir. Bununla birlikte meseleye ayrıntılı olarak baktığımızda, beş bakır parayı mı yoksa nikeli mi vereceğim konusunda en küçük bir tereddüt varsa —önceden edinilmiş bir alışkanlığa göre hareket etmiyorsam bunun mutlaka ortaya çıkacağını varsayabiliriz— “rahatsızlık” sözcüğü fazla güçlü olsa bile, nasıl davranacağıma karar vermek için gerekli olan küçük zihinsel etkinliğe yöneldiğimi kabul etmek gerekir. Çoğu zaman kuşklar, eylemlerimizdeki, ne kadar kısa süreli olursa olsun, bir tür kararsızlıktan doğar. Fakat her zaman böyle değildir. Örneğin bir tren istasyonunda beklemem ve vakit geçirmek için duvarlardaki ilanları okumam gerekebilir. Hiç binmeyi düşünmediğim farklı trenlerin ve farklı güzergâhların avantajlarını karşılaştırabilirim; sırf beni meşgul edecek hiçbir şey bulunmadığı için sıkılmış olmamdan dolayı kendimi tereddüt hâlinde hayal edebilirim. **Taklit edilmiş tereddüt**, ister yalnızca eğlenmek amacıyla ister daha yüce bir amaçla taklit edilmiş olsun, bilimsel araştırmanın ortaya çıkmasında büyük bir rol oynar. Kuşku nasıl ortaya çıkmış olursa olsun, zihni az ya da çok, sakın ya da çalkantılı bir etkinliğe teşvik eder. İmgeler bilinç boyunca hızla geçer, biri durmaksızın diğerine dönüşür; ta ki sonunda —bu bir saniyenin küçük bir bölümü, bir saat veya uzun yıllar sürebilir— bizi tereddüde düşüren koşullara benzer koşullarda nasıl davranmamız gerektiği konusunda karar vermiş olduğumuzu fark edene kadar. Başka bir deyişle, **inanca ulaşmış oluruz**.

Bu süreçte iki tür bilinç unsuruyla karşılaşırız; bunlar arasındaki ayrımı en iyi bir örnekle açıklayabiliriz. Bir müzik parçasında ayrı ayrı notalar vardır ve bir de **ezgi** vardır. Tek bir ses bir saat veya bir gün boyunca uzatılabilir ve bu sürenin her saniyesinde, bütün süre boyunca olduğu kadar eksiksiz bir biçimde var olabilir. Öyle ki ses devam ettiği sürece, geçmişteki her şeyin gelecek gibi bütünüyle yok olduğu bir duyuda bile mevcut olabilir. Fakat ezgi farklıdır. Bir ezginin icrası belirli bir zaman alır ve bu zamanın yalnızca belirli bölümlerinde ezginin belirli parçaları çalınır. Ezgi, kulağa farklı zamanlarda ulaşan seslerin birbirini izleyişindeki bir **düzenlilikten** oluşur; onu algılayabilmek için, zamanın akışı içindeki olayları bizim için mevcut hâle getiren belirli bir bilinç sürekliliğinin bulunması gerekir. Gerçekten de ezgiyi yalnızca tek tek notaları işiterek algılarız; fakat ezgiyi doğrudan işittiğimiz söylenemez. Çünkü yalnızca o

anda mevcut olanı iştiriz ve bir ardışıklık düzenliliği tek bir anda var olamaz. Bu iki tür nesne — **doğrudan bilincinde olduğumuz şeyler ile dolaylı olarak bilincinde olduğumuz şeyler**— bütün bilinçte bulunur. Bazı unsurlar, yani duyumlar, sürdükleri müddetçe her anda bütünüyle mevcuttur; buna karşılık diğerleri, örneğin düşünce, başlangıcı, ortası ve sonu olan eylemlerdir ve zihinden geçen duyumların ardışıklığındaki bir **uyumdan** oluşurlar. Bunlar bize doğrudan mevcut olamaz; geçmişin veya geleceğin belirli bir bölümünü kapsamak zorundadırlar. **Düşünce, duyumlarımızın ardışıklığı boyunca ilerleyen bir melodi ipliğidir.**

Şunu da ekleyebiliriz: Nasıl ki bir müzik parçası bölümlere ayrılarak yazılabilir ve her bölümün kendine özgü bir ezgisi bulunabilirse, aynı duyumlar arasında birbirleriyle eşzamanlı olarak var olan çeşitli **ardışıklık ilişkileri sistemleri** de bulunabilir. Bu farklı sistemler, farklı güdülere, fikirlere veya işlevlere sahip olmalarıyla birbirlerinden ayrılırlar. **Düşünce yalnızca böyle bir sistemdir**, çünkü onun tek güdüsü, fikri ve işlevi inanç üretmektir; bu amaçla ilgisi olmayan her şey başka bir ilişkiler sistemine aittir. Düşünme eyleminin tesadüfi olarak başka sonuçları da olabilir; örneğin bizi eğlendirebilir. Hatta amatör meraklılar arasında, düşünceyi haz amacıyla o kadar saptırmış kişiler bulmak hiç de nadir değildir ki, düşünmekten zevk aldıkları soruların sonunda kesin biçimde çözüme kavuşabileceği düşüncesi onları rahatsız eder. Sevdikleri bir konuyu edebî tartışma alanından çıkaran kesin bir keşifle karşılaştıklarında, bunu açıkça gizleyemedikleri bir hoşnutsuzlukla karşılarlar. **Bu eğilim, düşüncenin düpedüz yozlaşmasıdır.** Fakat düşüncenin özü ve anlamı, ona eşlik eden diğer unsurlardan soyutlandığında, düşünce gönüllü olarak engellenebilse bile kendisini **inanç üretmekten başka herhangi bir şeye yönelmez.** Eylem hâlindeki düşüncenin tek mümkün güdüsü, **dinlenme hâlindeki düşünceye ulaşmaktır**; inançla ilişkili olmayan hiçbir şey düşüncenin kendisinin parçası değildir.

Peki, **inanç nedir?** İnanç, entelektüel hayatımızın senfonisinde bir müzik cümlesini kapatan **yarım kadanstır.** Daha önce onun üç özelliği bulunduğunu gördük:

1. Bilincinde olduğumuz bir şeydir.
2. Kuşkunun yarattığı rahatsızlığı yatıştırır.
3. Doğamızda bir **eylem kuralının**, kısaca söylersek bir **alışkanlığın**, kurulmasını içerir.

Kuşkunun yarattığı ve düşünmenin güdüsü olan rahatsızlığı yatıştırdığı için, inanca ulaşıldığında düşünce gevşer ve bir anlığına dinlenmeye geçer. Fakat inanç bir eylem kuralı olduğundan ve bu kuralın uygulanması yeni bir kuşkuyu ve yeni bir düşünceyi beraberinde getirdiğinden, inanç aynı anda hem bir **duraklama noktası** hem de düşünce için yeni bir **başlangıç noktasıdır.** İşte bu yüzden, düşünce özünde bir eylem olmasına rağmen, ona **“dinlenme hâlindeki düşünce”** deme iznini kendime verdim. Düşünmenin nihai sonucu iradenin kullanılmasıdır ve bu noktada düşünce artık sürecin bir parçası değildir. Fakat inanç yalnızca zihinsel eylemin bir **aşamasıdır**; düşüncenin doğamız üzerinde meydana getirdiği ve gelecekteki düşüncelerimizi etkileyecek bir etkidir.

İnancın özü bir alışkanlığın kurulmasıdır. Farklı inançlar, ortaya çıkardıkları farklı eylem tarzlarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Eğer inançlar bu bakımdan farklılaşmıyorsa; yani aynı kuşkuyu aynı eylem kuralını üreterek yatıştırıyorlarsa, bunların bilinçte ortaya çıkış biçimlerindeki hiçbir farklılık onları farklı inançlar hâline getiremez; tıpkı bir ezgiyi farklı tonalitelere çalmanın farklı ezgiler çalmak anlamına gelmemesi gibi. Yalnızca ifade biçimleri bakımından farklılık gösteren inançlar arasında çoğu zaman hayalî ayrımlar yapılır; fakat bunların ardından gelen tartışmalar son derece gerçektir. Örneğin nesnelerin Şekil 1'deki gibi düzenlendiğine inanmak ile Şekil 2'deki gibi düzenlendiğine inanmak **aynı inançtır**; buna rağmen bir insanın bir önermeyi ileri sürüp diğerini reddetmesi mümkündür. Bu tür sahte ayrımlar, gerçekte farklı olan inançların birbirine karıştırılması kadar zararlıdır ve özellikle **metafizik zeminde** bulunduğumuz zamanlarda sürekli dikkat etmemiz gereken tuzaklar arasındadır. Bu tür aldatmacaların çarpıcı bir örneği, kendi düşüncemizdeki açıklıksızlığın yarattığı **duyumu**, düşündüğümüz nesnenin bir özelliği sanmaktır. Belirsizliğin bütünüyle öznel olduğunu fark etmek yerine, nesnenin özünde gizemli olan bir niteliğini gözlemlediğimizi zannederiz. Daha sonra kavramımız bize açık bir biçimde sunulduğunda onu aynı kavram olarak tanımayız; çünkü anlaşılabilirlik duygusu ortadan kalkmıştır. Bu aldatmaca devam ettiği sürece, açık ve anlaşılır düşünmenin önüne açıkça aşılmaz bir engel koyar. Dolayısıyla akılcı düşüncenin karşıtlarının bunu sürdürmekte çıkarı olduğu kadar, akılcı düşüncenin taraftarlarının da kendilerini buna karşı korumakta çıkarı vardır.

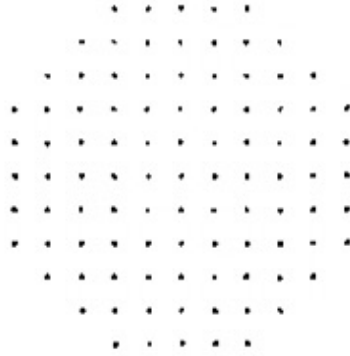

Fig. 1

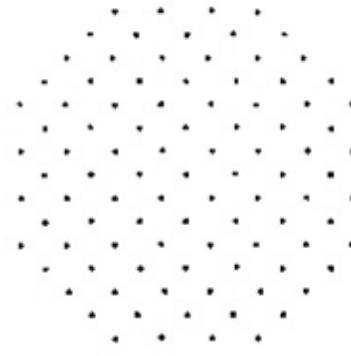

Fig. 2

Bir başka aldatmaca da iki kelimenin yalnızca **gramer yapılarındaki farklılığı**, ifade ettikleri fikirler arasındaki bir ayrım sanmaktır. Yazarların şeylerden çok kelimelere dikkat ettiği bu bilgiçlik çağında, bu hata yeterince yaygındır. Az önce düşüncenin bir **eylem** olduğunu ve bir **ilişkiden oluştuğunu** söyledim; oysa bir insan bir eylemi gerçekleştirir, bir ilişkiyi değil; çünkü ilişki ancak bir eylemin sonucu olabilir. Buna rağmen söylediklerimde hiçbir çelişki yoktu; yalnızca **gramatik bir belirsizlik** vardı.

Bütün bu safsatalardan şu noktayı aklımızda tuttuğumuz sürece tamamen güvende oluruz: **Düşüncenin bütün işlevi eylem alışkanlıkları üretmektir.** Bir düşünceyle bağlantılı olup onun amacı açısından ilgisiz olan her şey, o düşünceye sonradan eklenmiş bir şeydir; düşüncenin kendisinin parçası değildir. Eğer duyularımız arasında, belirli bir durumda nasıl davranacağımızla hiçbir ilgisi olmayan bir birlik varsa —örneğin bir müzik parçasını dinlediğimizde olduğu gibi— buna neden düşünme demiyoruz? Dolayısıyla bir düşüncenin anlamını geliştirmek için yapmamız gereken yalnızca **hangi alışkanlıkları ürettiğini belirlemektir**; çünkü bir şeyin anlamı, basitçe, içerdiği alışkanlıklardan ibarettir. Şimdi, bir alışkanlığın kimliği, yalnızca bizi ortaya çıkması muhtemel koşullar altında nasıl davranmaya yönelteceğine bağlı değildir; **ne kadar düşük bir olasılık taşıyor olursa olsun mümkün olan herhangi bir koşul altında** bizi nasıl davranmaya yöneltebileceğine bağlıdır. Bir alışkanlığın ne olduğu, bizi **ne zaman** ve **nasıl** eyleme geçirdiğine bağlıdır. “Ne zaman?” sorusuna gelince, eyleme yönelik her uyarıcı algıdan kaynaklanır. “Nasıl?” sorusuna gelince, her eylemin amacı birtakım **duyusal sonuçlar** üretmektir. Böylece, ne kadar incelikli olursa olsun gerçek düşünce ayrımlarının kökü olarak **dokunulabilir ve tasavvur edilebilir biçimde pratik olan şeye** ulaşırız. Dolayısıyla, **anlam bakımından hiçbir ayrım o kadar ince değildir ki, sonuçta olası bir pratik farktan başka bir şeyden oluşsun.**

Bu ilkenin bizi götürdüğü yeri görmek için, şimdi onun ışığında **transubstantiation** öğretisi gibi bir öğretiyi ele alalım. Protestan kiliseleri genel olarak, sakramentin unsurlarının yalnızca mecazî anlamda et ve kan olduğunu; bunların, et ve etin suyunun bedenimizi beslemesi gibi, ruhumuzu beslediğini savunur. Katolikler ise, duyusal bütün nitelikleri gofret ve sulandırılmış şarabın nitelikleri olduğu hâlde, bunların kelimenin tam anlamıyla **et ve kan** olduğunu savunurlar. Fakat şarap hakkında, aşağıdakilerden biri dışında herhangi bir kavrayışa sahip olamayız:

1. Bunun, şunun veya ötekini şarap olduğuna inanmak;
2. Şarabın belirli özelliklere sahip olduğuna inanmak.

Bu tür inançlar, yalnızca, uygun koşullarda, şarap olduğuna inandığımız şeylere, şarabın sahip olduğuna inandığımız niteliklere uygun biçimde davranmamız gerektiğine ilişkin **kendimize yapılmış bildirimlerdir.** Böyle bir eylemin vesilesi birtakım **duyusal algılar**, güdüsü ise birtakım **duyusal sonuçlar** üretmektir. Dolayısıyla eylemimizin yalnızca duyularımızı etkileyen şeylerle ilişkisi vardır; alışkanlığımız da eylemimizle aynı ilişkiye sahiptir; inancımız alışkanlığımızla aynı ilişkiye sahiptir; kavrayışımız da inancımızla aynı ilişkiye sahiptir. Sonuç olarak şaraptan, duyularımız üzerinde doğrudan veya dolaylı belirli etkileri olan şeyden başka bir şey kastedemeyiz. Bu nedenle, duyusal bakımdan şarabın bütün özelliklerine sahip olan, fakat gerçekte kan olan bir şeyden söz etmek **anlamsız bir gevezeliktir.** Şimdi, benim amacım teolojik soruyu takip etmek değildir; onu mantıksal bir örnek olarak kullandıktan sonra, ilahiyatçının vereceği cevabı önceden düşünme kaygısı taşımadan onu burada bırakıyorum. Benim yalnızca göstermek istediğim şudur: **Zihnimizde, şeylerin kavranmış duyusal**

etkilerinden başka herhangi bir şeyle ilişkili bir fikre sahip olmamız imkânsızdır. Herhangi bir şey hakkındaki fikrimiz, onun **duyusal etkileri hakkındaki fikrimizdir**; eğer başka bir fikre sahip olduğumuzu sanıyorsak, kendimizi kandırıyor ve düşünceye eşlik eden salt bir duyumu düşüncenin kendisinin bir parçasıyla karıştırıyoruz. Düşüncenin, onun tek işleviyle ilgisiz herhangi bir anlamı olduğunu söylemek saçmadır. Katoliklerin ve Protestanların, sakramentin unsurları konusunda, onların **burada ve öteki dünyada sahip oldukları bütün duyusal etkiler** konusunda anlaşmışlarsa, birbirleriyle anlaşmazlık içinde olduklarını sanmaları da aynı ölçüde anlamsızdır.

Öyleyse **kavrayış açıklığının üçüncü derecesine ulaşmanın kuralı** şöyledir: **Kavrayışımızın nesnesinin, tasavvur edilebilecek biçimde pratik sonuçlara sahip olabilecek ne gibi etkileri olduğunu düşünün. Ardından, bu etkiler hakkındaki kavrayışımız, o nesneye ilişkin kavrayışımızın tamamıdır.**

III

Bu ilkenin bizi götürdüğü yeri görmek için, şimdi birkaç örnek üzerinde duralım. Mümkün olan en basit örnekle başlayarak, bir şeyi **sert** olarak adlandırdığımızda ne demek istediğimizi soralım. Açıkça, birçok başka madde tarafından çizilmeyeceğini. Bu niteliğe ilişkin bütün kavrayışımız, tıpkı diğer her niteliğin kavrayışında olduğu gibi, onun tasarlanan etkilerinde yatar. Bir sert nesne ile yumuşak bir nesne, sınamaya tabi tutulmadıkları sürece aralarında mutlak olarak hiçbir fark yoktur. Öyleyse bir elmasın yumuşak pamuk yığını içinde kristalleştiğini ve sonunda bütünüyle yanıp yok oluncaya kadar orada kaldığını varsayalım. Bu elmasın yumuşak olduğunu söylemek yanlış olur muydu? Bu soru aptalca görünmektedir ve aslında mantık alanında sorulmasaydı öyle de olurdu. Çünkü gerçek tartışmaların hiçbir zaman yapamayacağı ölçüde mantıksal ilkeleri daha keskin bir biçimde ortaya çıkarmaya yaradıkları için, bu tür sorular mantıkta çoğu zaman son derece yararlıdır. Mantık çalışırken bunları aceleci cevaplarla bir kenara atmamalı; içerilen ilkeleri anlayabilmek için dikkatle ele almalıyız. Bu durumda sorumuzu biraz değiştirip şöyle sorabiliriz: **Bütün sert cisimlerin, kendilerine dokunulana kadar bütünüyle yumuşak kaldığını ve dokunulduklarında sertliklerinin, çizilinceye kadar uygulanan basınçla birlikte arttığını söylememizi engelleyen nedir?** Düşünmek, cevabın şu olduğunu gösterecektir: Böyle bir ifade tarzında hiçbir yanlışlık olmazdı. Yalnızca *sert* ve *yumuşak* kelimelerinin mevcut kullanım biçimimizde bir değişiklik yapılmasını gerektirirdi; anlamlarında ise bir değişiklik olmazdı. Çünkü böyle ifadeler herhangi bir olgunun olduğundan farklı olmasını gerektirmemektedir; yalnızca olguların son derece beceriksiz bir biçimde düzenlenmesini gerektirmektedir. Buradan şu sonuca varabiliriz: Gerçekte meydana gelmeyen koşullar altında ne olacağı sorusu bir **olgu sorusu değil**, yalnızca olguların en açık ve anlaşılır biçimde nasıl düzenleneceği sorusudur. Örneğin özgür irade ve kader sorununu en basit biçimiyle, bütün gereksiz sözlerden arındırılmış hâliyle ele alırsak, soru aşağı yukarı şöyledir:

Utanmama neden olan bir şey yaptım; irademi kullanarak ayartıya direnebilir ve başka türlü davranabilir miydim? Felsefî cevap şudur: Bu bir olgu sorusu değil, yalnızca **olguların düzenlenmesi** sorusudur. Onları, sorum açısından özellikle önemli olan noktayı —yani yanlış bir şey yaptığım için kendimi suçlamam gerektiğini— gösterecek biçimde düzenlersek, “Eğer yaptığımın aksine yapmaya irade etmiş olsaydım, başka türlü davranırdım” demek bütünüyle doğrudur. Öte yandan olguları başka bir önemli hususu gösterecek şekilde düzenlersek, şu da aynı ölçüde doğrudur: Bir ayartının etkide bulunmasına bir kez izin verildiğinde, belirli bir güce sahipse, ben ne kadar mücadele edersem edeyim etkisini ortaya koyacaktır. Yanlış bir varsayımdan ne çıkacağı konusunda bir çelişki bulunmasının hiçbir sakıncası yoktur. **Reductio ad absurdum (absürtlülüğe indirgeme)**, çelişkili sonuçların, dolayısıyla yanlış olduğu sonucuna varılan bir hipotezden çıkacağını göstermeye dayanır. Özgür irade tartışmasında birçok soru bulunmaktadır ve her iki tarafın da eşit ölçüde haklı olduğunu söylemekten çok uzağım. Tam tersine, taraflardan birinin önemli olguları inkâr ettiği, diğerinin ise etmediği kanaatindeyim. Fakat söylediğim şey şudur: Yukarıdaki tek soru bütün kuşkunun kaynağıdır; bu soru ortaya çıkmamış olsaydı tartışma da hiçbir zaman ortaya çıkmayacaktı ve bu soru, az önce belirttiğim biçimde bütünüyle çözüme kavuşturulmaktadır.

Şimdi **Ağırlık** kavramına ilişkin açık bir fikir edinmeye çalışalım. Bu da oldukça kolay bir örnektir. Bir cismin ağır olduğunu söylemek, basitçe, karşı koyan herhangi bir kuvvet bulunmadığında onun düşeceğini söylemek demektir. Burada —kelimeyi kullanan fizikçinin zihninde bulunan, nasıl düşeceğine ilişkin bazı özel belirlemeleri göz ardı edersek— ağırlık kavrayışının bütünü bundan ibarettir. Bazı belirli olguların yerçekimini açıklayıp açıklayamayacağı elbette sorulabilir; fakat kuvvetin kendisiyle ne kastettiğimiz, onun etkilerinin içinde bütünüyle bulunmaktadır.

Bu bizi genel olarak **Kuvvet** fikrinin açıklanmasına götürmektedir. Bu, on yedinci yüzyılın ilk dönemlerinde kaba bir neden fikrinden geliştirilmiş ve o zamandan beri sürekli olarak iyileştirilmiş büyük kavramdır. Cisimlerin yaşadığı bütün hareket değişimlerini açıklamamızı ve bütün fiziksel olgular hakkında düşünmemizi sağlamıştır; modern bilimi doğurmuş, dünyanın çehresini değiştirmiştir. Daha özel kullanımlarının dışında da modern düşüncenin yönünü belirlemede ve modern toplumsal gelişmeyi ilerletmede başlıca rollerden birini oynamıştır. Dolayısıyla onu kavramak için biraz çaba harcamaya değer. Kuralımıza göre, kuvvet hakkında düşünmenin **dolaysız kullanımının** ne olduğunu sorarak başlamalıyız. Cevap şudur: Böylece hareket değişimlerini açıklamış oluruz. Cisimler, kuvvetlerin müdahalesi olmaksızın kendi hâllerine bırakılsalardı, her hareket hem hız hem de yön bakımından değişmeden devam ederdi. Ayrıca hareket değişikliği hiçbir zaman birdenbire gerçekleşmez. Yön değişiyorsa, bu değişim her zaman açısız, sürekli bir eğri boyunca gerçekleşir; hız değişiyorsa, derece derece değişir. Sürekli olarak meydana gelen bu kademeli değişimler, geometrisyenler tarafından **kuvvetler paralelkenarı** kurallarına göre birleştirilmiş olarak tasarlanır. Okur bunun ne olduğunu zaten bilmiyorsa, umarım aşağıdaki açıklamayı izlemeye çalışmayı yararlı bulacaktır; fakat matematik ona katlanılmaz geliyorsa, burada yollarımızı ayırmaktansa lütfen aşağıdaki üç paragrafı atlasın.

Bir *yol*, başlangıcı ve sonu birbirinden ayrılmış bir doğrudur. İki yol, aynı noktadan başlayıp aynı noktaya ulaşıyorlarsa eşdeğer kabul edilir. Böylece A B C D E ve A F G H E yolları eşdeğerdir. Aynı noktadan başlamayan yollar da, bunlardan biri döndürülmeden, fakat başlangıçtaki konumuna daima paralel tutulmak suretiyle hareket ettirildiğinde, başlangıcı diğer yolun başlangıcıyla çakıştığı anda sonlarının da çakışması koşuluyla eşdeğer kabul edilir. Yollar, biri diğerinin bittiği yerde başlayacak şekilde **geometrik olarak toplanmış** kabul edilir. Böylece A E yolu, A B, B C, C D ve D E yollarının toplamı olarak düşünülür. Şekil 4'teki paralelkenarda A C köşegeni, A B ile B C'nin toplamıdır; ya da A D, B C'ye geometrik olarak eşdeğer olduğundan, A C, A B ile A D'nin geometrik toplamıdır.

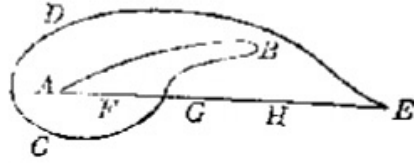

Fig. 3

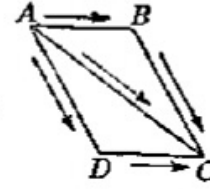

Fig. 4

Bütün bunlar tamamen uzlaşımsaldır. Basitçe, tarif ettiğim ilişkilere sahip yolları eşit veya toplanmış olarak adlandırmayı seçtiğimiz anlamına gelir. Fakat bu bir uzlaşım olmakla birlikte, iyi bir nedeni olan bir uzlaşımdır. Geometrik toplama kuralı yalnızca yollara değil, yollar aracılığıyla temsil edilebilen diğer bütün şeylere de uygulanabilir. Bir yol, üzerinde hareket eden noktanın başlangıç noktasından itibaren değişen yönü ve uzaklığı tarafından belirlendiğine göre, başlangıcından sonuna kadar değişen bir yön ve değişen bir büyüklük tarafından belirlenen her şeyin bir doğruyla temsil edilebileceği sonucu çıkar. Dolayısıyla **hızlar** doğrularla temsil edilebilir; çünkü onların yalnızca yönleri ve oranları vardır. Aynı şey **ivmeler**, yani hızlardaki değişimler için de geçerlidir. Bu, hızlar söz konusu olduğunda yeterince açıktır; ivmeler söz konusu olduğunda ise şu noktayı düşünürsek açık hâle gelir: Hızların konumlara göre sahip olduğu ilişki —yani konumların değişim durumları olmaları— ivmelerin hızlara göre sahip olduğu ilişkinin aynısıdır.

Sözde “**kuvvetler paralelkenarı**”, basitçe ivmeleri birleştirmeye yarayan bir kuraldır. Kural, ivmeleri yollarla temsil etmek ve ardından bu yolları geometrik olarak toplamaktır. Bununla birlikte geometrisyenler “kuvvetler paralelkenarı”nı yalnızca farklı ivmeleri birleştirmek için değil, aynı zamanda tek bir ivmeyi birkaç ivmenin toplamına ayırmak için de kullanırlar. Şekil 5'teki A B'nin belirli bir ivmeyi temsil eden yol olduğunu varsayalım. Örneğin bu, bir cismin hareketinde öyle bir değişim olsun ki, bir saniyenin sonunda cisim, söz konusu değişimin etkisi altında, hareketi değişmeden devam etmiş olsaydı bulunacağı konumdan farklı bir konumda olsun; öyle ki A B'ye eşdeğer bir yol, cismin eski konumundan yeni konumuna götürsün. Bu ivme, A C ve C B tarafından temsil edilen ivmelerin toplamı olarak düşünülebilir. Aynı

zamanda, A C'nin neredeyse ters yönünde olduğu A D ile D B tarafından temsil edilen çok farklı ivmelerin toplamı olarak da düşünülebilir. A B'nin iki ivmenin toplamına ayrılacağı yolların sayısının son derece büyük olduğu açıktır.

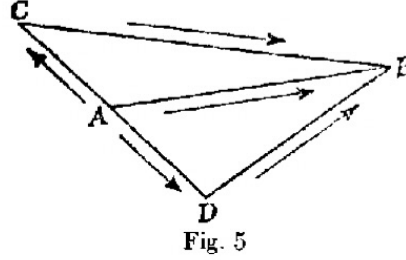

Fig. 5

Kuvvet kavramının olağanüstü önemi düşünüldüğünde bu uzun açıklamanın okurun sabrını tüketmemiş olmasını umarım. Artık nihayet bu kavramın içerdiği büyük olguyu ifade etmeye hazırız. Bu olgu şudur: Cisimlerin farklı parçacıklarının gerçekten yaşadığı hareket değişikliklerinin her biri kendisine uygun biçimde bileşenlerine ayrıldığında, her bir **bileşen ivme**, belirli bir **Doğa yasasının** öngördüğü türden bir ivmedir. Bu yasaya göre cisimler, söz konusu anda içinde bulundukları karşılıklı konumlar gereğince, her zaman belirli ivmeler kazanırlar. Bu ivmeler geometrik olarak toplandığında, cismin gerçekte yaşadığı ivmeyi verirler.

Kuvvet fikrinin temsil ettiği tek olgu budur. Kim bu olgunun ne olduğunu açıkça kavramaya zahmet ederse, kuvvetin ne olduğunu bütünüyle anlamış olur. Bir kuvvetin bir ivme olduğunu mu, yoksa bir ivmeye neden olduğunu mu söylememiz gerektiği yalnızca dilin uygunluğu meselesidir. Bunun gerçek anlamımızla, Fransızca “Il fait froid” ile bunun İngilizcedeki karşılığı “It is cold” arasındaki farktan daha fazla ilgisi yoktur. Bununla birlikte, bu basit meselenin insanların zihinlerini nasıl karıştırdığı şaşırtıcıdır. Kaç tane derinlikli incelemede kuvvetin, “gizemli bir varlık” olarak ele alındığını görüyoruz! Bu, yazarın kelimenin ne anlama geldiğine ilişkin açık bir kavrayışa hiçbir zaman ulaşamayacağından umudunu kesmesinin başka türlü söylenişinden ibaret gibi görünmektedir. Analitik Mekanik üzerine yakın zamanda yayımlanmış ve hayranlık uyandıran bir eserde, kuvvetin etkisini kesin olarak anladığımız, fakat kuvvetin kendisinin ne olduğunu anlamadığımız söylenmektedir. Bu, basitçe bir **öz-çelişkidir**. “Güç” kelimesinin zihnimizde uyandırdığı fikrin tek işlevi eylemlerimizi etkilemektir ve bu eylemler kuvvete, onun etkileri aracılığıyla ulaşmaktan başka bir yolla gönderme yapamaz. Dolayısıyla kuvvetin etkilerinin ne olduğunu biliyorsak, bir kuvvetin var olduğunu söylemenin içerdiği her olguyu biliyoruz demektir; bilmemiz gereken başka hiçbir şey yoktur. Gerçek şu ki, ortalıkta, bir sorunun zihnin kavrayamayacağı bir şeye işaret edebileceğine ilişkin bulanık bir fikir dolaşmaktadır. Bazı kılı kırk yaran filozoflar böyle bir görüşün saçmalığıyla karşı karşıya kaldıklarında, kendi “fikir olmayan” şeylerine açıkça saçma görünmeyen bir biçim kazandırmak amacıyla **pozitif ve negatif kavrayışlar** arasında boş bir ayırım icat etmişlerdir. Bunun boşluğu

birkaç sayfa önce sunduğumuz değerlendirmelerden yeterince açıkça görülmektedir; ayrıca bu ayrımın kılı kırk yaran niteliği, gerçek düşünmeye alışmış her zihnin dikkatini çekmiş olmalıdır.

IV

Şimdi mantık konusuna yaklaşıalım ve özellikle mantığı ilgilendiren bir kavramı, **gerçeklik** kavramını ele alalım. Açıklığı aşinalık anlamında ele alırsak, bundan daha açık hiçbir fikir olamaz. Her çocuk bu kavramı tam bir güvenle kullanır; onu anlamadığını aklından bile geçirmez. Ancak açıklığın ikinci derecesine gelindiğinde, düşünmeye yatkın insanlar arasında bile çoğunun gerçek olanın soyut bir tanımını vermekte zorlanacağı muhtemeldir. Yine de belki gerçeklik ile onun karşısı olan **kurmaca** arasındaki farklılık noktalarını göz önüne alarak böyle bir tanıma ulaşabiliriz. Bir kurmaca, birinin hayal gücünün ürünüdür; onun düşüncesinin kendisine yüklediği özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin senin veya benim onları nasıl düşündüğümüzden bağımsız olması, **dışsal bir gerçekliktir**. Bununla birlikte kendi zihnimizin içinde, düşüncemize bağlı olan, fakat aynı zamanda onları gerçekten düşündüğümüz anlamında gerçek olan fenomenler de vardır. Fakat bu fenomenlerin özellikleri bizim onları nasıl düşündüğümüze bağlı olsa da, onların ne olduğunu düşündüğümüze bağlı değildir. Örneğin bir rüya, eğer biri onu gerçekten görmüşse, zihinsel bir fenomen olarak gerçek bir varoluşa sahiptir. O kişinin şunu veya bunu rüyasında görmüş olması, herhangi birinin neyin rüyasında görüldüğünü düşündüğüne bağlı değildir; konu hakkındaki bütün kanaatlerden bütünüyle bağımsızdır. Öte yandan rüya görme olgusunu değil, **rüyada görülen şeyi** ele aldığımızda, o şey özelliklerini yalnızca rüyada bu özelliklere sahip olarak görülmüş olması sayesinde korur. Dolayısıyla gerçeği şöyle tanımlayabiliriz: **Gerçek, özellikleri herhangi birinin onun ne olduğunu düşünebileceğinden bağımsız olan şeydir**.

Bununla birlikte böyle bir tanım ne kadar tatmin edici bulunursa bulunsun, bunun gerçeklik fikrini bütünüyle açık hâle getirdiğini düşünmek büyük bir hata olur. Öyleyse burada kurallarımızı uygulayalım. Bu kurallara göre gerçeklik, diğer her nitelik gibi, kendisine sahip olan şeylerin ortaya çıkardığı **kendine özgü duyuşsal etkilere** oluşur. Gerçek şeylerin sahip olduğu tek etki inanca neden olmaktır; çünkü onların uyardığı bütün duyular bilince **inançlar biçiminde** çıkar. Öyleyse soru şudur: **Doğru inanç —yani gerçeğe ilişkin inanç— ile yanlış inanç —yani kurmacaya ilişkin inanç— birbirinden nasıl ayrılır?** Daha önceki makalede gördüğümüz üzere, doğruluk ve yanlışlık fikirleri tam anlamıyla geliştiklerinde yalnızca kanaatin belirlenmesinin **deneyisel yöntemine** aittir. Benimsenecek önermeleri keyfi biçimde seçen bir kişi, “hakikat” kelimesini yalnızca kendi seçimine bağlı kalma kararlılığının ifadesini vurgulamak için kullanabilir. Elbette **sebat yöntemi** hiçbir zaman tek başına egemen olmamıştır; çünkü akıl insanlara fazlasıyla doğal gelir. Fakat Karanlık Çağlar'ın literatüründe bunun güzel örneklerini bulabiliriz. Scotus Erigena, çöpleme bitkisinin Sokrates'in ölümüne neden olduğundan söz eden şiirsel bir bölümü yorumlarken, merak eden okura Helleborus ile

Sokrates'in iki seçkin Yunan filozofu olduğunu söylemekte tereddüt etmez; ona göre ikincisi, birincisi tarafından tartışmada yenilgiye uğratılmış, bunu gönlüne dert etmiş ve bu yüzden ölmüştür! Böylesine rastgele benimsenmiş ve “belki” gibi bir ihtiyat sözcüğüyle bile nitelendirilmeden öğretilmiş bir görüşü kabul eden bir insanın hakikat hakkında nasıl bir fikri olabilir? Umarım tartışmada “yenilmiş” olmaktan memnuniyet duyacak olan Sokrates'in gerçek ruhu —çünkü böylece bir şey öğrenmiş olacaktı—, tartışmayı basitçe bir mücadele olarak gören yorumcunun saf fikriyle ilginç bir karşıtlık oluşturur. Felsefe uzun uykusundan uyanmaya başladığında ve teoloji onu henüz bütünüyle egemenliği altına almadan önce, uygulamanın şöyle olduğu anlaşılıyor: Her profesör, boş bulduğu ve güçlü görünen herhangi bir felsefi konumu ele geçiriyor, oraya tahkimat kuruyor ve zaman zaman diğerlerine savaş açmak üzere dışarı çıkıyordu. Böylece nominalizm ve realizm sorunu hakkında aynı dönemde farklı öğretmenler tarafından savunulan bir düzine veya daha fazla görüş bulunduğunu, elimizdeki az sayıdaki tartışma kaydından bile anlayabiliyoruz. Abelard'ın *Historia Calamitatum* adlı eserinin başlangıcını okuyun. Çağdaşlarının herhangi biri kadar felsefi olduğu kesin olan Abelard'ın eserinin nasıl bir mücadele ruhu taşıdığına bakın. Onun için hakikat basitçe kendi **güçlü kalesidir. Otorite yöntemi** egemen olduğunda hakikat, Katolik inancından çok daha fazlasını ifade etmiyordu. Skolastik doktorların bütün çabaları, Aristoteles'e olan inançlarıyla Kilise'ye olan inançlarını uzlaştırmaya yönelmişti ve ağır ciltlerinin içinde, bu çabanın ötesine geçen bir argüman bulmak için sayfalar boyunca arama yapılabilirdi. Farklı inançların yan yana geliştiği yerlerde, inanç değiştirenlerin, kendi inançlarına katıldıkları tarafça bile küçümsenmesi dikkat çekicidir; sadakat fikri, hakikat arayışının yerini öylesine bütünüyle almıştır. Descartes'tan beri hakikat kavramındaki kusur daha az görünür hâle gelmiştir. Yine de bazen bir bilim insanının dikkatini şu çeker: Filozoflar olguların ne olduğunu bulmaya, kendi sistemleriyle en uyumlu inancın hangisi olduğunu araştırmaya gösterdiklerinden daha az ilgi göstermektedirler. A priori yöntemin bir takipçisini olgular sunarak ikna etmek zordur; fakat savunduğu bir görüşün başka bir yerde ortaya koyduğu bir şeyle çeliştiğini gösterirseniz, görüşünden geri adım atması oldukça muhtemeldir. Bu zihinler tartışmanın hiçbir zaman sona ermesi gerektiğine inanmıyor gibidirler. Bir insan için doğal olan kanaatin başka bir insan için doğal olmadığını ve dolayısıyla inancın hiçbir zaman kesinleşmeyeceğini düşünüyor gibidirler. Kendi kanaatlerini, başka bir insanı farklı bir sonuca götürecek bir yöntemle sabitlemekle yetindiklerinde, hakikatin ne olduğuna ilişkin kavrayışlarının ne kadar zayıf olduğunu ortaya koyarlar.

Buna karşılık bilimin bütün takipçileri, araştırma süreçleri yeterince ileri götürüldüğü takdirde, kendisine uygulandıkları her soru için tek ve kesin bir çözüm ortaya çıkaracağına dair **neşeli bir umutla** hareket ederler. Bir kişi ışığın hızını Venüs'ün geçişlerini ve yıldızların sapmasını inceleyerek araştırabilir; bir başkası Mars'ın karşı konumlarını ve Jüpiter'in uydularının tutulmalarını kullanabilir; üçüncüsü Fizeau yöntemini; dördüncüsü Foucault yöntemini; beşincisi Lissajous eğrilerinin hareketlerini kullanabilir. Altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu araştırmacılar statik ve dinamik elektriğin ölçümlerini karşılaştırmaların farklı

yöntemlerini izleyebilirler. Başlangıçta farklı sonuçlar elde edebilirler; fakat her biri yöntemini ve işlemlerini geliştirdikçe sonuçların istikrarlı biçimde aynı merkeze doğru yaklaştığı görülür. Bütün bilimsel araştırmalarda da böyledir. Farklı zihinler en karşıt görüşlerle yola çıkabilirler; fakat araştırmanın ilerlemesi onları kendi dışlarında bulunan bir güç aracılığıyla **aynı sonuca** taşır. Bizi istediğimiz yere değil, önceden belirlenmiş bir hedefe götüren bu düşünce etkinliği, **kaderin işleyişine** benzer. Benimsediğimiz bakış açısında yapılacak hiçbir değişiklik, araştırmak üzere başka olguların seçilmesi, hatta zihnin doğal eğilimi bile insanın önceden belirlenmiş kanaatten kaçmasını sağlayamaz. İşte **hakikat ve gerçeklik kavramında cisimleşen büyük umut** budur. **Araştıran herkes tarafından eninde sonunda üzerinde uzlaşılmaya yazgılı olan kanaat, bizim hakikat dediğimiz şeydir; bu kanaatte temsil edilen nesne ise gerçektir.** Gerçekliği böyle açıkladım.

Fakat bu görüşün gerçekliğe ilişkin daha önce verdiğimiz soyut tanımla doğrudan karşıtlık içinde olduğu söylenebilir; çünkü burada gerçeğin özelliklerini, onlar hakkında en sonunda ne düşünüleceğine bağlı hâle getiriyoruz. Buna verilecek cevap şudur: Bir yandan gerçeklik, zorunlu olarak genel olarak düşünceden bağımsız değildir; yalnızca **senin, benim veya herhangi sonlu sayıdaki insanın onun hakkında düşünebileceğinden bağımsızdır**. Öte yandan, nihai kanaatin nesnesi o kanaatin ne olduğuna bağlı olsa da, **o kanaatin ne olduğu senin, benim veya herhangi bir insanın ne düşündüğüne bağlı değildir**. Bizim ve başkalarının inatçılığı, kanaatin kesinleşmesini sonsuza kadar geciktirebilir. Hatta insan ırkı varlığını sürdürdüğü müddetçe, keyfi bir önermenin evrensel olarak kabul edilmesine bile yol açabilir. Fakat bu bile, araştırmanın yeterince ileri götürülmesi sonucunda ortaya çıkabilecek tek inanç olan o inancın doğasını değiştirmez. Eğer bizim soyumuzun tükenmesinden sonra başka bir tür ortaya çıkar ve araştırma yapabilecek yeteneklere ve eğilime sahip olursa, **doğru kanaat onların sonunda ulaşacağı kanaat olacaktır**. “Yere serilen hakikat yeniden yükselecektir” ve araştırmanın sonunda ortaya çıkacak kanaat, herhangi birinin fiilen ne düşündüğüne bağlı değildir. Fakat gerçek olan şeyin gerçekliği, araştırmanın yeterince uzun süre devam ettirildiğinde en sonunda o şeye ilişkin bir inanca götürmesinin gerçek olgusuna bağlıdır.

Fakat bana şu soru sorulabilir: Tarihin unutulmuş ve bir daha asla geri getirilemeyecek bütün küçük ayrıntılarına, eski insanların kaybolmuş kitaplarına, gömülü sırlara ne diyeceğim?

“Nice saf ve dingin ışınlı mücevher
Okyanusun karanlık, keşfedilmemiş mağaralarında bulunur;
Nice çiçek görülmeden açar,
Çöl havasında güzel kokusunu boş yere tüketir.”

Bu şeyler bilginizin ulaşamayacağı kadar uzakta oldukları için gerçekten var değiller mi? Peki ya evren öldükten sonra —bazı bilim insanlarının öngörüsüne göre— ve bütün yaşam sonsuza dek sona erdikten sonra, onları bilecek hiçbir zihin bulunmasa da atomların çarpışması devam etmeyecek mi? Buna cevabım şudur: Herhangi bir bilgi durumunda bilinmeyen şeylerin

miktarı ile bilinen şeylerin miktarı arasındaki ilişkiyi ifade etmeye yetecek kadar büyük bir sayı hiçbir zaman bulunamayacak olsa da, **anlamı açık olan herhangi bir soruya ilişkin araştırmanın yeterince ileri götürüldüğünde bir çözüme ulaşmayacağını varsaymak felsefeye aykırıdır.** Birkaç yıl önce, ışığı insan ırkının varlığından daha uzun bir sürede bize ulaşmış olabilecek yıldızların hangi maddelerden oluştuğunu hiçbir zaman bilebileceğimizi kim söyleyebilirdi? Birkaç yüz yıl içinde neleri bilemeyeceğimizden kim emin olabilir? Son yüz yıldaki etkinlikle bilimin araştırılması on bin yıl daha sürdürülürse ne olacağını kim tahmin edebilir? Ya bir milyon yıl, bir milyar yıl veya dilediğiniz herhangi bir süre boyunca devam ederse? Böyle bir durumda herhangi bir sorunun sonunda çözülemeyeceğini söylemek nasıl mümkün olabilir?

Fakat şu itiraz ileri sürülebilir: “Özellikle yalnızca pratik ayrımların bir anlam taşıdığının sizin ilkeniz olduğunu düşünürsek, bu kadar uzak ihtimallere neden bu kadar önem veriyorsunuz?” İtiraf etmeliyim ki okyanusun dibinde, zifiri karanlıkta bulunan bir taşın parlak olup olmamasının çok az fark yaratacağını düşünüyorum —yani, o taşın yarın sudan çıkarılabileceğini her zaman hatırd tutmak koşuluyla, muhtemelen hiçbir fark yaratmayacaktır. Fakat denizin dibinde mücevherlerin, insanların ayak basmadığı çölde çiçeklerin bulunduğu vb. önermeler, baskı altında olmadığı hâlde bir elmasın sert olduğu önermesi gibi, **fikirlerimizin anlamından çok dilimizin düzenlenişiyle ilgilidir.**

Bununla birlikte bana öyle geliyor ki, kuralımızı uygulayarak gerçeklikle ne kastettiğimiz ve bu fikrin dayandığı olgu hakkında öylesine açık bir kavrayışa ulaşmış bulunuyoruz ki, bilimsel yöntemi kullanarak inancı belirleyen insanlar arasında evrensel kabul görmek üzere bir **metafizik varlık teorisi** önermek, belki de ne kadar küstahça olursa olsun, o kadar da yersiz bir iddia olmayacaktır. Bununla birlikte metafizik, kullanışlı olmaktan çok merak uyandıran bir konu olduğundan —bilgisi batık bir resifin bilgisi gibi esas olarak ondan uzak durmamızı sağlamaya yarar— şu anda okuru daha fazla **Ontoloji** ile meşgul etmeyeceğim. Kendimi zaten bu yola arzu ettiğimden çok daha fazla sürüklenmiş buldum. Üstelik okura o kadar büyük bir matematik, psikoloji ve diğer en soyut konulardan oluşan bir doz verdim ki, korkarım beni çoktan terk etmiş olabilir; şu anda yazdıklarım yalnızca dizgici ve tashihçi için yazılmış olabilir. Konunun önemine güvendim. **Mantığa giden kestirme bir yol yoktur** ve gerçekten değerli fikirler ancak sıkı bir dikkat pahasına elde edilebilir. Fakat fikirler konusunda halkın ucuz ve kötü olanı tercih ettiğini biliyorum. Bu yüzden bir sonraki makalemde kolayca anlaşılabilir olana geri döneceğim ve bir daha ondan uzaklaşmayacağım. Bu makaleyi okumak için zahmete girerek onun içinden geçen okur, bir sonraki makalede, bu sıkıcı yolla geliştirilen şeylerin **bilimsel akıl yürütmenin kurallarını belirlemeye ne kadar güzel uygulanabildiğini** görerek ödüllendirilecektir.

Şimdiye kadar bilimsel mantığın eşiğini dahi aşmış değiliz. Fikirlerimizi nasıl açıklaştıracığımızı bilmek elbette önemlidir; fakat fikirlerimiz ne kadar açık olursa olsun **doğru olmayabilirler.** Onları nasıl doğru hâle getireceğimizi bundan sonra incelememiz gerekir.

Medeniyeti ilerleten ve insanın onurunu yükselten, binlerce biçime çoğalan ve her yere yayılan o canlı ve üretken fikirleri nasıl doğuracağımız ise henüz kurallara indirgenmiş bir sanat değildir. Fakat bilimin tarihi, onun sırrına ilişkin bazı ipuçları sunmaktadır.

Notlar

1. Muhtemelen hızların da hesaba katılması gerekir.
2. Kader (*fate*), yalnızca gerçekleşmesi kesin olan ve hiçbir şekilde kaçınılamayan şey anlamına gelir. Belirli türden olayların önceden kadere bağlandığını varsaymak bir batıl inançtır; “kader” kelimesinin batıl inançtan kaynaklanan lekesinden hiçbir zaman arındırılmayacağını varsaymak ise başka bir batıl inançtır. **Hepimiz ölmeye yazgılıyız.**